

NAXIŞI GÖZƏL...

*...Anam azan olubdur,
Darda dözən olubdur.
Dili haqdan boğlanıb,
Naxış dözən olubdur.*

İnsanlar da ağaclar kimidir: nə qədər yüksəkliyə ucalsalar, kökləri bir o qədər dərinliyə gedər. Dünyanın hansı tərəfindən baxsan, Xudu Məmmədov elə Azərbaycanın özü boyda və özü kimi görünən ziyalılarımızdandır.

Ömrü enişli-yoxuşlu, taleyi kür, istedadı ilahi, qəlbi geniş, ruhu saf, dünyası rəngarəng idi Xudu müəllimin. Öz zamanında aldığı dəyərdən, qiymətdən başqa, ondan sonra gələn nəsillər də onun haqqında elə öz müasirləri kimi danışacaqlar.

O biza bizim özümüzdən, tariximizdən, naxışlarımızdan, xalçalarımızdan, memarlığımızdan, musiqilərimizdən bəhs etdi. Min bir rəngli Azərbaycanın söhbət açdı. Bu torpağı, xalqı naxışların, ornamentlərin, rənglərin harmoniyasında təqdim etdi.

Azərbaycan xalçası Xudu Məmmədovdan qoca, Xudu Məmmədovla müasir və bununla belə Xudu Məmmədovdan cavandır. Ona görə də "Azərbaycan xalçası" jurnalının, haqqında çox deyilmis, çox yazılmış bu alimdən danışmağa sözü, bölüşməyə fikirləri var.

Xudu Məmmədov öz tələbələri ilə kitabxanada

Əsl ziyalı odur ki, fikirləri paslanmur. Düşüncələri zaman və məkan həddi tanımır. Həmin ziyalı bütün bəşəriyyətin dəyərində çevrilir. Bu bədiliyyətin isə kökündə bir mətləb dayanır: xalqlıq. O əbədiyyətin həmsi məqamından başlanğıca tərəf yox alsa, xalqın ruhu, düşüncəsi, ədəqünü tapmış olacaqsın. Xudu müəllim də ömrünü (yalnız öz ömrünümi?) xalqın ruhu ilə yaşadı və yaratdı.

Ağdamın Marzili ohsasında dünyaya göz açdı. Arana-yaşayla köç edən tarakəmə ellərindən ruhu, təbiiyyəti ilə böyüdü. Cəsarət, dönməzliyi, sözü-bütövlüyü də ələ burada öyrəndi. Bir də təbiiyyət sevdi. İnsanın təbiətə, səhərlərə, tosurafatından abəhəsinə diqqət. Yalnız əlaqə həyatı yaşayənlər bilir ki, yaylaq vaxtı insan təbiətin bir parçasına çevrilir. Və balaca Xudu da təbiətin bir parçası olmuşdu. Sonralar o, əsərlərində öz uşaqlığını döndə-döndə xatırlayacaq və elmi kəşfləri ilə müqayisə edəcəkdir. Həyat isə hələ qabaqda idi. Orta məktəb, Azərbaycan Dövlət Universitetinin "Geologiya-Cöğrafiya" fakültəsi, SSRİ EA Kristalloqrafiya İnstitutunun aspiranturası... Yaşın Xudu müəllimin atası Surxay kişinin 27 yaşlı oğlunun dünyanı heyratla götirsək kəşflər edəcəyi ağılına belə gəlməzdi. Hətta, o II Dünya müharibəsindən sonra yerlə-yeksən olmuş Avropa ölkələrindən bərpası işinə öz təhəllərini verəcək. Və bu gənc yaşında qazandıqları uğurları ilə bozilərində fəxrətə, qürur, bir çoxlarında isə paxıllıq hissi yaradacaq. Bəli, dünya əhəllərindən müharibədən çixmiş Avropa səhərlərindən bərpası namına apardıqları tədqiqatlar heç bir səmərəli nəticə vermədiyi

həlda, gənc Xudu Məmmədovun "3 pik teoremi" böhranı aradan qaldıra bildi. Bu kəşf o dövr üçün atomun kəşfindən daha mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir məsələ idi. Çökmüş Avropanı ayağa qaldırmaq da bir türk övladının nəsihi imiş! Qismətə bax! Avropa "göydə axtardığı, yerə tapdığı" Xudu Məmmədovdan belə əsanlıqla əl çökmək fikrində deyildi. Müxtəlif nüfuzlu elmi-tədqiqat institutlarından dəvətlər, yüksək qonorar vədləri, hətta dünya şöhrətli alim, Nobel mükafatı laureatı Con Bernalin təkidli gənc Xudunu Avropaya bağlaya bildimədi. Təvəzökar gənc səssiz-səmsirsiz gəldiyi, elmi kəşfi ilə böyük rezonans yaratdığı Avropanı sükkətə tökdü. Onu Vatən səsləyirdi, naxışlar çağırırdı. O, Vatən adlı bir bütövədən qopmuşdu və yenidən ona qayıtmalıydı.

Bu gün haqlı olaraq öyünə bildiyimiz Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, İmadəddin Nəsimi, Şah İsmayil Xətai, Seyid Özim Şirvani... kimi Şəf dünyasının parlaq simalarına, klassiklərini, mürəkkəblərini çevrilmiş azərbaycanlı kimi, Xudu müəllim də bir sıra yaradıcılıq səhərlərində öz silməmiş izlərini qoya bildirmişdir. Har bir klassikindən əvvəl özünü snadığı sənət və elm səhərlərindən adları sadalanan: məşhur filosof, həkim, astronom, riyaziyyatçı, şair, musiqiçi... Maraqlı başlanğıc, mantiqli sıralama və duyğusal bir tamamlamadır. Xudu Məmmədovun deyirdiyi kimi, sənət, sənətə elm kimi münasibət bəsləmək hər kəsin işi deyil. Bunu hər iki sahənin darından dark edən, istisina-soyuğuna balad olan, bərkinə-boşuna düşünənlər bilir. Xudu müəllimin tədqiqatları hər bir sənətkar alim

Xudu Məmmədov və tələbələri abəhəsinə

kimi dəyərliyəməyə imkan verir. Axı bir sənətkarın (burada söhbət teoremlərdən, aksiomlardan, düstürlərdən və s. getmir) bildiyindən o sənəti necə yaratmaq olar?! Sənətin sədə və mürəkkəb qaydaları əl sənətin elmidir.

...Bəsliliklə, Avropa arxada qaldı. Onu daha maraqlı, uşaqlıqdan səhrinə düşdüyü bir dünyaya gətirirdi. O bu dünyanı Avropada tapa biləcəkmidi?! Balko, xüsusi mühafizə qaydaları ilə qorunan muzeylərdə görə biləcədi. Amma onlara toxunmaq, hərətini hiss etmək, əzizləmək mümkün olacaqdımı? Yəqin ki, yox. Məgər muzeylərdə soyuq şüşə qutular altında saxlanılan xalqalarla, alçaqlıqda xalqın, kili-min, cəcinin, ziliinin, məraşın, heybənin doğmalığı eynidirmi? Axı, Xudunu əl Xudu eloyun o xalqalar olmuşdu. O öz kəçmişinə xilaf çəxa bilmişdi.

Onun xilaf elm boya-başə çatdığı Marziliədən, onun yaylaq-ışlaq həyat tərzi keçirən əhəllisindən gün-güzərərindən başladı. Lakin hələ o, gördüklərini elm kimi dark edəcək "məqamda" deyildi. O hələ gördüklərini, eşitdiklərini yadına köçürürdü. Gələcəkdə isə o laboratoriyalarda mikroskop altında gördüklərindən heyratla gələcək, yenidən uşaqlıq xatirələrini yəvərləməli olacaqdı. Həssasa maddənin moleköl quruluşu ona əl-alvan xalça naxışlarını xatırladacağıdı. Tapınıtı qadər heyratı də böyük olacaqdı. Dünyadan bixəbər, dünyası yalnız kəndindən, əl-obəsindən, tayfasından, ailəsindən, övladlarından, çehizlik xalqələrindən ibarət olan aqəbaçılar, qız-gəlinlər kimiyəli elementlərin quruluşundan nə dəracədə xəbərdar ola bildilər?! Bu mümkün deyil.

Bunun üzərindən sakitcə keçmək olmazdı. Bu, Azərbaycan dünyaya daha bir çəxiş yolu, özünü tarıtma imkanı idi. Və Xudu Məmmədov bu imkandan öz istədini və biliyi ilə yaradardı. Elmi xalq sənədina köklədi. Bir kəndli qadim "alim" etmək fikrindən uzaq idi Xudu Məmmədov. Amma bütün dünyaya Azərbaycan, türk mədəniyyətinin tarixi köklərindən təbiətə bağlılığı, xalq yaradıcılığının lib (və əbədli) obyektinin təbiət olduğunu sübut etdi. Elm hələ dünyə dərəcəyə təbiətin sirlərini axtaracaq. Lakin Azərbaycan xalçası bərlərdən əl qadim dövrlərdən aqəh olmuş, onları əbədiləşdirmişdir.

...Marziliənin qocalı-cəvənli bütün qadınlarını həmişə həna arəsində görmüşdü. Onun dünyası oradan başlanğıc idi. Yarıqaranlıq evlərdə, alçaqlarda quruluşu həna səsi laylası olmuşdu. Xalçaların üstünə imkənmiş, ilk ədamlarında da xalçaların üzərində olmuşdu. Bəziləri kimi əslini, nəslini danmırmışdı. Xudu müəllim nə dilində dərc olunmuş "Kristalloqrafik elementlər" məqaləsində bu haqda səmimiyyətlə "...biz müxtəlif ayri bu formaların abəhəsinə yaşayırıdız" yazırdı. O, tarakəmə həyatının estetik işarələrindən ətraf mühit elementləri əsasında formalaşdıqını qəbul edirdi. Alim bu işarələrin gərcəkliyi bə dəracədə yaxın olmasından heyətləndirdi: "Mənim kristalloqrafik elementlər tarixçəsinə qəribə tarixçəsi vardır. Valideylərinəm və

Xudu Mammadov və yaxın dönəmlər Bəxtiyar Əliyev və Bəxtiyar Vahabzadə

Xudu Mammadov xalçaçı dövlətli Fəxrətli İsa bəy

həmkəndlilərim İnqilaba qədər və ikinci dünyaya müharibəsinədək tərəkamə olmuşdular. Orta məktəbi bitirəndə bu həyat tərzinə adət etmişdim. Bu həyat təzi və məktəbdə bizzə öyrədilənlər arasında təzadlı suallar doğurdu. Tərəkamə həyatında bizi əhatə edən məişət əşyalarının üzəri nə üçün başdan-ayağa anlaşılmaz həndəsi işarələrlə doludur?.. Alim həmin işarələri öz yaddaşında duyğunun hansı ölkələrində aparmadı, onların analoqunu haralarda axtarmadı ki?..

Yulu dünyanın ən məşhur elmi-tədqiqat institutlarından, laboratoriyalarından keçən Xudu müəllim uşaqlıqdan mehz saldığı hərni heç vaxt unutmadı. Zaman-zaman imkan düşən kimi xalça toxudu. Məzəliyə gələn kimi, bu ocağın ənənəsinə uyğun olaraq, hananın arxasına keçdi. Bu, onun öz keçmişini xalça üzərində axtarış idi. Mikroskop altında müşahidə etdiyi elementləri kimyəvi quruluşunu Azərbaycan xalça naxışlarında tapmaq və müqayisə etmək, yeni-yeni naxışlar yaratmaq üçün bu, ən gözəl fürsət idi.

Xudu Mammadovun Azərbaycan xalçaçılığı-nun ornament və naxışlar sisteminin öyrənilməsi istiqamətindəki fəaliyyətini ən böyük və gözəl xalçalar toxuyan ustanın yaradıcılığı ilə müqayisə etmək mümkündür. O, xalq xalçasının naxış sisteminin köklərini, tarixini sovet dövrünün dəbinə müvafiq olaraq İranda, Hindistan-

da, Yunanıstanda deyil, Azərbaycanın özündə axtardı və tapdı. Sübut etdi ki, xalça naxışları-mış, ilk növbədə, təbii təvəzin xalçalar üzərində köçürülməsidir. Daha mürəkkəb kompozisiyalar, ayrı-ayrı xalça məktəblərinin üslub fərqləri isə daha sonrakı dövrlərə aiddir. Azərbaycan qadını əsrlər boyu hətta varlığından belə xəbərsiz olduğukimyəvi elementin molekullu quruluşunu xalçalar üzərində necə əks etdirə bildirdi? 1322-ci ildə Əhməd ibn Öyyub Naxçıvanın inşa etdiyi Bərdə türbəsinin üzərində "Allah" sözünün yazılması, daha doğrusu, naxışları bir kimyəvi maddənin molekullu düzülüşünü necə xatırladı bildirdi? Alim "Naxışların yaddaşda" kitabında bu haqda yazırdı: "Əsrimizin (XX əsrin- müəllif) övqətlərində rəntgen şüaları ilə maddə quruluşunun öyrənilməsi təbii təvəzin öndə, lakin gözə görünməyən naxışların - atom və molekulların düzülüşündən yaranmış naxışların açılışına gətirdi".

Ən böyük laboratoriyası doğma kəndi, obası, əlaçlıqlar, Azərbaycan təbii təvəzin naxış axtarışları, "Naxışların yaddaşda" kitabında etiraz etdiyi kimi, "...Bərdə türbəsinin başlarıdır". Onun bu təbii laboratoriyalarda qazandıdığı uğurlar dünyanın heç bir aliminin nailiyyətləri ilə müqayisə ediləməyəcək dərəcədə fundamentaldir. Xudu müəllim elmi xalqın malına çevirərək onun soyuq ruhuna hərətə gətirə bildirmişdi; "Elm alim üçündür" deyənləri bu fikirdən döndərmişdi.

O, təbii təvəzin əməliyyatı təmsilçisi idi. "Naxışların yaddaşda" kitabında alim sənət ələminə baş vurur və onu fundamental elm nöqtəy-

Xudu Mammadovun tələbələri onun yarımcı gətirən xalçasını tənzimləyirlər

nazarından araşdırmağa çalışır. O bu əsərində kristalloqrafik ornamentlərlə türk sənət ornamentlərinin eyniyyətin sübut etməyə çalışır. O, elmi sənətləşdirir, sənəti elmişdirir. Xudu Mammadovun nəzarində sənətdən کنار emi yoxdur. Va burada sübbət xalça sənətdən gedir. Sənət, ən başlıcası isə xalçaçılıq xalqın ruhumun, düşüncəsinin izahıdır. Alim elmi axtarışları ilə ocağın kəndlərində xalça toxuyan Azərbaycan qadınlarının təfəkkürü, dünyagörüşü ilə dünya kristalloqrafiya elmi arasında mantiqi bir körpü yaratmışdır.

Bir də o, hana ilə təbii birləşdirmişdi. Ən böyük tapıntısı da ələ bu idi. Alim biza təbii təvəzin uzaqlaşma da, özünü onun "əşəri" hesab etsə də, "comiyətəlaşaraq" təbiətə ziyan vursa da, insan övladının bütün yaradıcılığı təbii təvəzin parçası olduğunu anladı. Yeni heç bu yoxdur. Hər şey var olanın hər kəsin ayrı-ayrılıqda görə və dəyərləndirə bildiyi qədər, hətta də istədiyi çərçivəsində əks olunur. Təvəzin yaradığı hər bir şeyin əksini bu və ya digər formada insanın nəzərində kodlaşdırır. Bu kodlaşma isə təfəkküründə kodlaşdırılmışdır. Bu kodlaşma isə ayrı-ayrı emilər, bəlik sahələri, həmçinin müxtəlif sənət sahələri şəklində özünü bütsürə verir. Bəzən düşünürsən ki, musiqinin imkanları azmış kimi, insan bir də rəssamlığı, rəssamlıqla da kifayətlənəməmiş kimi heykəltoraşlığı, zərgərliyi, xatətlığı və s. yaradıb. Bu, həmin o ilahi kodlaşmanın təzahürüdür. Xalça da beləcə.

Xudu Mammadov kristalloqrafik ornamentlərin quruluşu haqqında nəzəri və praktiki bəliklərə əsaslanaraq, türk incəsənətində təsviri formalardan təşkil prinsiplərini açıla-

mış, öz laboratoriyasından olan gənc alimlərlə birlikdə sənətin di prinsipi üzərində çalışmışdır. Düşüncələrinin praktiki şəkildə ornament kompozisiyaları üzərində reallaşdırmışdır. O, ən böyük hikmətin xalqın öz dilində, öz yaratdığı sənətdə olduğunu yaxşı bilirdi. Dəvənin və tələbin dikmə etdiyi qəliblər onun dünyagörüşünü, arzularını və əməllərini buxovlaya bilməmişdi. O, bu məmləkətin dadım-düzümü elmi dəşmişdir. Milli mədəniyyətimizin köklərini başqa yerlərdə deyil, elə təbii təvəzin, özümüzə, tariximizdə, adət-ənənələrimizdə, məişətimizdə axtarmağa çalışmışdır. Türkün yaşadığı coğrafi ərazilər, iqlim, daşın, torpağın onun sənətinə, ələ əməyinə necə hödəğünü nümayiş etdirmişdir. Va bu heç də sovet dönməsinə comiyyətini "susadığı" populyar çuxşlardan deyildi. Onun elmi fikirləri naimki Azərbaycanda, onun sərhədlərindən çox-çox kanarlarda qəbul və təsdiq olunmuşdu. Sistem, struktur, sim-

Xudu müəllimin ədəbiyyatı əsərində hazırlanmışdır

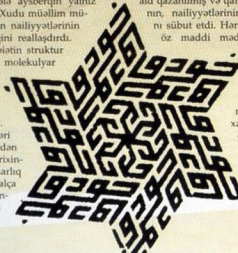
metriya, nizam və s. kimi elmi anlayışlar Xudu müəllimin səs-lərində tam fərqli şəkildə cilalanmışdır. O yazıdır:

"...insanın texniki fəaliyyəti nəticəsində təbiət abhənginin pozulması qarşısını almaq, elmin, sənətin mahiyyətini başa düşmək, bunların imkanından tam istifadə etmək üçün lazımdır. Elmə sənətin əlaqəsi məsələsi yeni qoyulmur. Bu, çox qədim problemdir. Məsələyə hər dövrün özünün baxışı var. Biz qarşıya çıxan hər hansı bir sualın mahiyyətinə ayrı-ayrı çağlarda baxsaq, onun zamana görə necə dəyişdiyini görürük. Biz "cavab köhnəlib" deyirik. Belkə "sual yeniləşib" demək daha doğrudur."

"Yüz il bundan qabaqkı "Sənət nədir?" sualı ilə indiki "Sənət nədir?" sualı eyni deyil. Sualın qoyuluşu eyni olsa da, əslində bizi maraqlandıran "Sənət necə olmalıdır?" sualıdır. "Sənət nədir?", "Elm nədir?", "Sənətlə elm bir-birini necə tamamlayır?" kimi suallar hər ikisinin yüksəlişindəki ziddiyyətli dövrlərdə irəli sürülür. Alına biləcək cavablar hər ikisinin inkişaf yolunu aydınlaşdırmaq üçündür. Bir tərəfdən də bu suallara orijinal cavabların alınması, trivial (əski mənasız olma) olmayan cavabların tapılması üçün yeni fikir zirvolarına yetişməyi tələb edir."

"...elmlə sənətin əlaqəsi kimi bir məsələni yeni fikir zirvolarından müşahidə etmək sənəti bizim fikri çevrilişimizə, əskinə, bizi orada ki gözlüyünə daha dərindən qatılmağa yüksəltdir."

Müasirlərinin də vurğuladığı kimi "Naxışların yaddaş" hələ aysbergin yalnız görünən hissəsi idi", Xudu müəllim müsahibə kristalloqrafiyanın nailiyyətlərini təsvir edərkən təbii olaraq reallaşdırır. Kristalloqrafiyada təbiətin struktur metodları kristallın molekulyar modellərini yaratmağa imkan verir. Hər bir molekulyar quruluşu sabitdir, məlumdur. Molekulların modelləri ən qədim dövrlərdən türk mədəniyyəti tarixində - keramika, memarlıq nümunələrində və xalça üzərində təbii olaraq olmuş ornamentlərlə

eyniyyət təşkil edir. Bundan əlavə, Xudu müəllim incəsənətdə təbii edildik, lakin kristalloqrafiyada olmayan ornamentlər üzrə yeni maddələrin - süni polimerlərin yaradılmasına da nail olmuşdu. Kristalloqrafiyanın formayaratma qaydaları tərk xalqların sənətlə özünüifadəsinin araşdırılma metoduna çevrilmiş bilirdi. Türk incəsənətinin təsviri dilini müəyyənləşdirməkə onun digər tərəfindən fərqləndirməkə sənət nümunələrini ayırmaq, onun yaş və yayılma coğrafiyası haqqında fikir yürütmək mümkün olardı. O, tələbaları ilə təsviri sənət haqqında elmin sərhədlərini müəyyənləşdirmişdi. Bu elm yazılı məxazlardan fərqli olaraq, daha qədim və orijinal təsviri mənbələrin araşdırılmasına yön açırdı.

O, əlaqələndirici alim idi. Bu dünyada heç nəyin ayrıca mövcud olmadığını, bəşəri vəhdəti ön plana çəkirdi. Onun öz ömrü də bu vəhdətin ən gözəl nümunəsi idi. Milli mədəniyyətimizin buxovlandığı dövrdə Xudu Məmmədovun Azərbaycan naxışlarından kristalloqrafiyaya açdığı yol bəşəri mədəniyyəti bəşəri elmin vəhdətinə doğru gətirdi. O, dünyaya Azərbaycan qadınlarının toxuduğu xalçalardan, onların səhrindən bəhs etdi. Yazı-pozundan xəbəri olmayan xalçəçilərin düşüncəsinin, zövqünün və bacarığının məhsulu olan naxışlarla dünya elminin nailiyyətləri arasında paralellər tapdı. Bizi, ilk növbədə öz gözümüzü (!), sonra isə bütün dünyanın nəzarətində ucaltdı. Və hər bir xalqın saf, ibtidai mədəniyyətinin onun daha sonrakı dövrlərə aid qazanılmış və qarışıq, çəxrəngi uğurlarınun, nailiyyətlərinin kökündə dayandığını sübut etdi. Hər bir xalq gən bilgilərini öz maddi mədəniyyət nümunələrində

müxtəlif şəkildə köçürür. Bəzən bu bilgiləri bir qismi tarixdə "itir", nəsil-dən-nəslə ötürülür. Bu halda "itirən" xalq öz keçmişindən, dinonindən uzaqlaşır, düşüncəsi "daralır". Azərbaycan xalqının bu manada baxtı götürüb, Xalq öz "bilgi geni"ni xalçələrə xilas edib.

Xudu müəllim "özü ozan, dərəcə dözən, dili lal, naxış düzən" türk qadınlarından öyrəniləcək mətləbləri heç bir dünya kitabxanasında, cild-cild ensiklopediyalarda tapa bilməyəcəkdir. Onun kəndlərə, yaylaqlara meylini də səbəbi bu idi: Bu məqamda məşhur bir deyim xatırlamaq olursan: "Türk oğlu, özünə qarşı San özünə qaydırsa BÖYÜK olursan!". Xudu Məmmədov bu qayıdışın, bu etibarı və bağlılığın övələdir.

Xudu müəllim elmdən sənətə, yoxsa sənətdən elmə yol alıb? Bu sual çoxlarını düşündürür. Lakin Xudu müəllimin seçdiyi yol bu kimi suallardan fəvqində dayanır. Onun yolu xalq yolu, ünvanı Vətən idi.

O təbiətin təbiətini də yaxşı bilirdi, xalq yaradıcılığının da. Xudu müəllimin düşüncələri də tarakəmə elatları kimi təbiətdən cəmiyyətə, kənddən şəhərə, elmdən sənətə dövr etdi. O bu dövryyəni özünün həyat kodeksi seçmişdi; bir yerdə - institutda, laboratoriyada, auditoriyalarda qarlaşma bilməmişdi. Və elm dalınca gedənləri təbiətə səsləmişdi.

Həmmi inandıra bilməmiş ki, bəzən "ibtidai" deyə üzərindən keçdiyimiz xalq sənəti əhəmiyyətli əsas bazasıdır. Üzeyir Hacıbəyov milli musiqinin əsasında Şərqi ilk klassik operaların yaratmaqla Azərbaycan musiqisini yad köklər üzərində deyil, öz bünövrəsi əsasında, lakin yeni nəfəsə zərurətlər qaldırdı. Xudu müəllim də kristalloqrafiyaya tam fərqli şəkildə - xalq yaradıcılığı, dekorativ-təbii sənət mövqeyindən yanaşdı. Sənətimizə öz layıq olduğu haqqı verdi. Bar veridikə başını aşağı dikən ağacı hər kimi öz kökünə baxdı, Doğma kəndini Cən Bernalın məşhur laboratoriyasına, dünyanın ən nüfuzlu elmi-tədqiqat institutlarına, müəfatlara, təliffərə dəyişmədi.

Xalq hər alimi sevə bilər - bu, tarixin dönə-dönə sübut etdiyi faktıdır. Böyük qoşlar, müəfatlar, qalaq-qalaq kitablar, konfranslar, elmi adlar xalqın sevimliyi gücündə deyil. Təbii ki, bu sadəliklər hər bir alim xalqın gözündə ucaldır, qürurlandır. Lakin xalq sevgisi başqadır. Xudu müəllim bu sevgini qazanmış alimlərimizdəndir. Xalq onun öz dilində danışan, əla onun özünü, keçmişini, xalqını, naxışını araşdırıran Xudu Məmmədovu sevirdi. O, elmlə xalq arasındakı sərhədi aradan qaldırmağa müvəffəq olmuşdu.

Xudu Məmmədov xalq kimi olmağı bacaran və bunu sevmə ziyaleti idi. Ömrünü də beləcə sevirlərə bəsa vurdu. Görüləcək işlər çox idi. Yarımqış qox şey qaldı: Son xalqın kimi... Öz təbiri ilə desək, "dərindən qurtara" bilmədi onu.

